

УДК 811.161.2:81'373.611

DOI: <https://doi.org/10.18524/2413-0613.2018.22.145397>

Н. М. Хрустик,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови філологічного факультету

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,

Французький бульвар 24 / 26, м. Одеса, 65058, Україна,

тел.: 0993194217,

kafukrmovaonu@ukr.net

АКТИВНІ ПРОЦЕСИ СЛОВОТВОРЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ДИНАМІКА СЛОВОТВІРНОГО ГНІЗДА З ПРЕФІКСОЇДОМ *ВЕЛО-*

Стаття присвячена дослідженню активних процесів словотворення в сучасній українській мові. На матеріалі лексикографічних праць розглядається з'ява та динаміка розвитку словотвірного гнізда з префіксоїдом *VELO-*. Приблизно за 150 років функціонування в українській мові досліджуваного словотвірного гнізда у словниках відбито 33 його лексеми. У статті фіксуються також та аналізуються деривати цього словотвірного гнізда, які з'явилися за останні два роки в ЗМІ. З'ясовано, що за цей короткий період часу словотвірне гніздо з вершиною *VELO-* поповнилося лексемами втричі. Визначаються й обґрунтовуються причини активного творення його дериватів. Робиться висновок, що висока динаміка розвитку словотвірного гнізда з префіксоїдом *VELO-* є результатом взаємодії мови, зокрема її словотвірної системи, з особливостями розвитку і потребами українського суспільства на сучасному етапі. Лексеми, утворені префіксоїдами, поруч зі складними словами (юкстапозитами, композитами) завдяки особливостям своєї семантико-словотвірної структури здатні оперативної й максимально адекватно номінувати всі ті нові явища і процеси, які з'являються.

Ключові слова: розвиток української мови, ЗМІ, активні процеси словотворення, словотвірне гніздо, складні слова, префіксоїд *VELO-*.

Одна з особливостей сучасного українського словотворення – активне реагування на всі зміни в суспільному житті у формі продукування нових слів, які ці зміни називають. Словотвірне гніздо – комплексна багаторівнева одиниця словотвірної системи мови, у розвитку якої відображаються активні сучасні дериваційні процеси.

Мета нашої статті – простежити динаміку розвитку словотвірного гнізда з вершиною *VELO-* (*velociped*) як приклад відображення активних процесів сучасного українського словотворення. **Об’єкт** вивчення – процес словотворення в сучасній українській мові. **Предмет** нашого аналізу – розвиток словотвірного гнізда з вершиною *VELO-* (*velociped*) та активні дериваційні процеси, пов’язані з цим розвитком. Перед собою ставимо **завдання**: розкрити зміни, які відбулися в системі словотвірного гнізда з вершиною *VELO-* (*velociped*) за останні роки; з’ясувати, з якими дериваційними процесами вони пов’язані; визначити причини цих змін. У дослідженні використано історичний, описовий і функціональний **методи**, а також елементи морфемного та словотвірного аналізу, кількісні підрахунки.

Питання вивчення тенденцій розвитку мови загалом та її окремих підсистем завжди було й нині залишається **актуальним**. З цього погляду особливо показовими є зміни, які відбуваються в системі словотворення, зокрема інноваційні словотвірні процеси, які найбільш чутливі до всіх потреб і викликів суспільства. Вивченню означеної проблематики в українській мовознавчій науці присвячено чимало праць, серед яких найбільш вагомим дослідженням Н. Ф. Клименко [5], Є. А. Карпіловської [5], Л. П. Кислюк [4; 5], К. Г. Городенської [2], О. А. Стишова [10].

Наше дослідження базується на спостереженнях, які стосуються, головним чином, мови ЗМІ, зокрема мовлення Першого каналу українського радіо. У ЗМІ виробляються мовні стандарти, формуються певні мовні смаки у слухачів, стимулюється на цій основі їх власна словотворчість. Усе зазначене робить мас-медіа важливим джерелом з погляду дослідження мовних процесів [13, с. 126].

Яскравим прикладом активності словотвірних процесів, які відбуваються в сучасній українській мові, є динаміка словотвірного гнізда з вершиною *VELO-* (*velociped*). *VELO...* [< лат. *vēlox (velōcis)* – швидкий]. Перша складова частина слів, відповідна за значенням слову „велосипедний”, наприклад, *велоспорт*. *Velociped* [< фр. *velocipede* від лат. *vēlox (velōcis)* – швидкий + *pēs (pedis)* – нога]. Машина, яку рухає людина за допомогою ножних педалей і ланцюгової передачі [6, с. 96]. Етимологічний словник української мови засвідчує: *velociped*, *велосипедний* – запозичено з французької мови, можливо, через російську; фр. *velocipede* (букв. швидкими ногами) було утворене у Франції на початку XIX ст. з лат. *vēlox, velōcis* „швидкий”, похідного від *veho* „везу, їду” і *pēs, pedis* „нога”, спорідненого з дн.-інд. *pad* „нога” [3, с. 347]. Г. П. Циганенко відзначає, що запозичення слова *velociped* із французької мови відбулося в другій половині XIX ст. [14, с. 53].

У різних лексикографічних працях із часу запозичення слова *велосипед*, з морфемним складом якого був успадкований також префіксоїд *VELO-*, зафіксовано 33 слова, які мають цей структурний компонент.

В „Українсько-російському словнику” в 6 т. (1953–1963) подається словотвірне гніздо з вершиною *VELO-*, яке складається з 8 лексем: *велодром*, *веломашина*, *велоперегони*, *велосипед*, *велосипедист*, *велосипедистка*, *велосипедний*, *мотовелоспорт* [12]. Два слова із перелічених (*велосипед*, *велодром*) з’явилися в українській мові як запозичення, решта (*веломашина*, *велоперегони*, *велосипедист*, *велосипедистка*, *велосипедний*, *мотовелоспорт*) належать до похідних утворень. Обмежену кількість слів з префіксоїдом *VELO-* у названому словнику, очевидно, можна пояснити тим, що на початку 50-х років минулого століття в радянському суспільстві велосипед як вид транспорту лише почав з’являтися.

В „Етимологічному словнику української мови” Ярослава Б. Рудницького (1962–1972) фіксується словотвірне гніздо з вершиною *VELO-*, яке складається з 5 лексем: *велодром*, *велосипед*, *велосипедний*, *велосипедник*, *велосипедниця* [8]. Цікаво, що лише в цьому словнику, який було видано в Канаді, іменник на позначення особи, яка їде на велосипеді, подається як утворення зі слов’янським суфіксом *-ник* – *велосипедник*, а не *велосипедист* (з латинським суфіксом *-ист*), як це відображено в усіх інших лексикографічних працях. Від слова *велосипедник* також за допомогою суфікса слов’янського походження *-иця* твориться слово *велосипедниця* – похідна лексема на позначення особи жін. статі, якій у словниках протиставляється дериват *велосипедистка*.

„Словник української мови” в 11 т. (1970–1980) подає 12 слів з компонентом *VELO-*: *велогонка*, *велогонки*, *велогонщик*, *велодром*, *веломашина*, *велоперегони*, *велопробіг*, *велосипед*, зменш. *велосипедик*, *велосипедист*, *велосипедистка*, *велосипедний* [9]. З них – лише 5 нових утворень: *велогонка*, *велогонки*, *велогонщик*, *велопробіг*, *велосипедик*.

„Великий тлумачний словник сучасної української мови” (уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел) (2004) фіксує 19 слів з префіксоїдом *VELO-*: *велобаза*, *велогонка*, *велогонщик*, *велодром*, *VELO-**ергометр*, *веломашина*, *веломобіль*, *велоперегони*, *велопробіг*, *велорикша*, *велосипед*, зменш. *велосипедик*, *велосипедист*, *велосипедистка*, *велосипедний*, *VELO-**траса*, *VELO-**трек*, *VELO-**тур*, *VELO-**турист* [1]. З’являється 8 нових лексем: *велобаза*, *VELO-**ергометр*, *веломобіль*, *велорикша*, *VELO-**траса*, *VELO-**трек*, *VELO-**тур*, *VELO-**турист*.

Словотвірне гніздо з вершиною *VELO-* поповнюється в сучасній українській мові ще 10 новими словами (*VELO-**бол*, *VELO-**завод*, *VELO-**камера*, *VELO-**команда*, *VELO-**крос*, *VELO-**мотогонки*, *VELO-**мотоспорт*, *VELO-**спорт*, *VELO-**станція*, *VELO-**фігурист*), які подаються у словниках [6; 11].

Отже, наразі у лексикографічних працях зафіксовано 33 лексеми, які мають компонент *VELO-*. Деякі з них відрізняються лише структурно, маючи одне й те ж саме значення (пор.: *велосипедист* і *велосипедник*, *велосипедистка* і *велосипедниця*, *мотовелоспорт* і *VELO-**мотоспорт*). Значення більшості слів, зафіксованих у словниках, пов’язане з велосипедним спортом. Усе вищезазначене свідчить про низьку динаміку розвитку словотвірного гнізда з

префіксоїдом *VELO-*, адже йдеться, очевидно, про приблизно 150 років його функціонування в українській мові. Опираючись на інформацію наведених вище словників, можемо виснувати, що в ті часи, коли аналізоване словотвірне гніздо поповнювалося новими словами (1950–2000 рр.), за десятиліття з'являлося і фіксувалося в лексикографічних працях у середньому 3–4 слова. Звичайно, не всі деривати, які утворювалися в зазначений період, були внесені до словників. Пор., наприклад, *розм. велик*, яке не фіксується словниками. Утім, припускаємо, що нових слів було не так багато, адже суспільство не мало особливої потреби в їх творенні. Окрім того, якщо говорити про мову ЗМІ, то вживання кожного слова регламентувалося чіткими цензурними приписами.

У 2017–2018 рр. в ЗМІ нами зафіксовано 67 нових лексем з префіксоїдом *VELO-*: *VELOактивіст, велоакція, велоасоціація, „Веловектор”* (організація), *VELOгонщиця, велогромада, велодень, велодім, велодоріжка, велодорога, велоекіпіровка, велоекскурсія, велозамкі, велоінфраструктура, велоквест, велоколона, велокомпанія, велокооператив, велоланцюги, веломагазин, веломайстер, веломайстерня, веломандрівка, веломандрівник, веломережа, веломісто, велоорганізація, велоофіцер, велопарад, велопарк, велопарковка, велопатруль, велопатрульний, велоперевіз, велопішохідний, велоподорож, велополицейський, велопохід, велопрогулянка, велопродавець, велопрокат, велопростір, „Велопростір”* (компанія), *велоралі, велорух, велосезон, велосипедист-новачок, велосипеднотуристичний, велосипед-тандем, велосмуга, велосотка, велоспільнота, велостоянка, велоструктура, велотовари, велотранспорт, велотуризм, велофест, велофініштур, велохелп, велошкола, велошляхи, електровелосипед, мандрівник-велосипедист, найвелосипедніший, ретровелосипед, топвеломіста*. Пор., наприклад: *Скоро на вулицях Києва з'являться велополицейські; У деяких містах України в міськраді з'явилася посада велоофіцера, а у Львові – навіть штатна така посада; Серед топвеломіст України – Львів, Франківськ, Тернопіль, Київ, Кременчук, Вінниця і Миколаїв; На велосипедах-тандемах у велопоході взяли участь незрячі; Завтра в центрі Києва планується велопарад дівчат; По вулицях Нових Санжар рухається велотранспорт, до якого прикріплені спеціальні карети для збору сміття; У місті люди мають більшу можливість придбати гарну велоекіпіровку; У передачі брав участь Сергій Смирнов – власник велокомпанії „Велопростір”; У Львові відкрився муніципальний велопрокат; В Одесі проїде велоколона Святих Миколаїв.*

Аналізовані похідні утворення за своїм змістом відображають, головним чином, світоглядні зміни членів суспільства, які пов'язані з місцем людини в природі, збереженням довкілля, прагненням вести здоровий спосіб життя, що наразі у зв'язку з вибором українцями європейських цінностей дуже актуальні. Цим пояснюється поява лексики, яка номінує поняття, явища, які стосуються популяризації велосипедного транспорту, його інфраструктури, організації та форм велосипедного руху, його учасників, велотуризму, відпочинку тощо.

Отже, за останні два роки свого функціонування словотвірне гніздо з вершиною *VELO-* поповнилося втричі. Звичайно, не всі новоутворені лексеми стануть мовним надбанням. Деякі з них із різних причин забудуться і вийдуть зі

етапі. Лексеми, утворені префіксоїдами, поруч зі складними словами (юкстапозитами, композитами) завдяки особливостям своєї семантико-словотвірної структури здатні оперативнo й максимально адекватно номінувати всі ті нові явища і процеси, які з'являються. Вивчення інших тенденцій розвитку українського словотворення, пов'язаних із потребами у збагаченні мови новими словами, становить **перспективу дослідження**.

Список використаних джерел та літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2004. 1440 с.
2. Городенська К. Г. Нові явища та процеси в українському словотворенні: динаміка чи диструкція словотвірних норм. *Українська мова*. 2013. № 2. С. 3–12.
3. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні; гол. ред. О. Мельничук. К.: Наук. думка, 1982. Т. 1. 634 с.
4. Кислюк Л. Вплив авторитетних українських видань на формування сучасного обличчя української літературної мови. *Тенденції розвитку української лексики та граматики* / за ред. І. Кононенко, І. Митнік, С. Романюк. Варшава; Івано-Франківськ, 2015. Ч. 2. С. 26–37.
5. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія. К.: Вид. Дім Дм. Бураго, 2008. 335 с.
6. Нечволод Л. І. Сучасний словник іншомовних слів. Харків, 2008. 768 с.
7. Потиха З. А. Современное русское словообразование: пособ. для учит. М.: Просвещение, 1970. 384 с.
8. Рудницький Ярослав Б. Етимологічний словник української мови : у 4 т. An etymological dictionary of the Ukrainian language. Вінніпег : УВАК, 1962. Т. 1. Вип. 1–11. 968 с.
9. Словник української мови : у 11 т. К.: Наук. думка, 1970–1980. Т. 1–11.
10. Стишов О. Глобалізаційні вияви в словотворенні української і російської мови кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Вісник Прикарп. нац. ун-ту імені В. Стефаника. Філологія*. Івано-Франківськ, 2007. Вип. XV – XVIII. С. 204–208.
11. Український орфографічний словник / за ред. А. О. Свашенко. Харків, 1997. 845 с.
12. Українсько-російський словник : у 6 т. К.: АН УРСР, 1953–1963. Т. 1–6.
13. Хрустик Н. М. Активні процеси словотворення в сучасній українській мові : складні слова. *Слов'янський збірник*. Чернівці, 2016. Вип. 20. С. 123–125.
14. Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка. 2-е изд., перераб. и доп. К.: Рад. шк., 1989. 511 с.

Referenses

1. Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy, uklad. i hol. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin', 2004. 1440 p.
2. Horodens'ka K. H. Novi javyshcha ta protsesy v ukrains'komu slovotvorenni: dynamika chy destruktsiya slovotvirnykh norm. Ukrayins'ka mova. 2013. № 2, pp. 3–12.
3. Etymolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy: u 7 t. K., 1982. T. 1. 634 p.
4. Kyslyuk L. Vplyv avtorytetnykh ukrayins'kykh vydan na formuvannya suchasnoho oblychchya ukrayins'koyi literaturnoyi movy. Tendentsiyi rozvytku ukrains'koyi leksyky ta hramatyky. Varshava; Ivano-Frankivs'k, 2015. Ch. 2, pp. 26–37.
5. Klymenko N. F., Karpilovska Ye. A., Kyslyuk L. P. Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrayins'komu leksykoni: monohrafiya. K., 2008. 335 p.
6. Nechvolod L. I. Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv. Kharkiv, 2008. 768 p.
7. Potikha Z. A. Sovremennoe russkoe slovoobrazovanie. M., 1970. 384 p.
8. Rudnycky Jaroslav B. An etymological dictionary of the Ukrainian language: in 4 Vol. Vinnipeg, 1962. Vol. 1, parts 1–11. 968 p.
9. Slovnyk ukrayinskoyi movy : u 11 t. K., 1970–1980. T. 1–11.
10. Styshov O. Hlobalizatsiyni vyyavy v slovotvorenni ukrains'koyi i rosiys'koyi movy kintsya XX – pochatku XXI st. Visnyk Prykarp. nats. in-tu imeni V. Stefanyka. Filolohiya. Ivano-Frankivs'k, 2007. Vyp. XV–XVIII, pp. 204–208.
11. Ukrains'kyi orphohraphichnyi slovnyk za red. A. O. Svashenko. Kharkiv, 1997. 845 p.
12. Ukrayinsko-rosiyskyy slovnyk: u 6 t. K., 1953–1963. T. 1–6.
13. Khrustyk N. M. Aktyvni protsesy slovotvorennya v suchasniy ukrayins'kiy movi: skladni slova. Slovyans'kyu zbirnyk. Chernivtsi, 2016. № 20, pp. 123–135.
14. Tsyhanenko H. P. Etimologicheskiy slovar' russkogo jazyka. K., 1989. 511 p.

Н. М. Хрустык

АКТИВНЫЕ ПРОЦЕССЫ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ: ДИНАМИКА СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ГНЕЗДА С ПРЕФИКСОИДОМ ВЕЛО-

Статья посвящена исследованию активных процессов словообразования в современном украинском языке. На материале лексикографических трудов рассматривается возникновение и динамика развития словообразовательного гнезда с префиксоидом *VELO-*. Приблизительно за 150 лет функционирования в украинском языке исследуемого словообразовательного гнезда в словарях отражены 33 его лексемы. В статье также фиксируются и анализируются дериваты этого словообразовательного гнезда, появившиеся в последние два года в СМИ. Установлено, что за краткий период времени

словообразовательное гнездо с вершиной *вело-* активно пополнилось новыми лексемами, увеличившись в три раза. Определяются и изучаются причины активного образования его дериватов. Делается вывод, что высокая динамика развития словообразовательного гнезда с префиксоидом *вело-* является результатом взаимодействия языка, в частности его словообразовательной системы, с особенностями развития и потребностями украинского общества на современном этапе. Лексемы, образованные префиксоидами, наряду со сложными словами (юкстапозитами, композитами), имея особую семантико-словообразовательную структуру, способны оперативно и максимально адекватно называть все те новые явления и процессы, которые возникают.

Ключевые слова: развитие украинского языка, СМИ, активные процессы словообразования, словообразовательное гнездо, сложные слова, префиксоид *вело-*.

N. M. Khrustyk,

Candidate of Philology,

Associate Professor of Ukrainian Language Department

Odesa I. I. Mechnikov National University,

24 / 26, Frantsuzky Blvd., Odesa, 65058, Ukraine,

tel.: 099 3194217,

kafukrmovaonu@ukr.net

DYNAMICS OF THE FAMILY OF WORDS WITH THE PREFIXOID ВЕЛО- AS AN EXAMPLE OF AN ACTIVE MODERN TREND DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN DERIVATION

Summary

The article is devoted of the question of studying dynamics of the family of words with the prefixoid *вело-* as an example of an active modern trend development of the Ukrainian language in derivation. The author proves of this problem being adequate, actual and perspective. The active modern trend development of the Ukrainian language in derivation. of different years outlined and defined in works by N. F. Klymenko, Ye. A. Karpilovska, L. P. Kyslyuk, K. H. Horodenska, O. A. Styshov and other.

The **purpose** of our research is to study dynamics of the family of words with the prefixoid *вело-* as an example of an active modern trend of the Ukrainian language in derivation. The **object** of the research is proper functioning derivation of the Ukrainian language. The **subject** of our research is dynamics of the family of words with the prefixoid *вело-* as an example of an active modern trend development of the Ukrainian language in derivation. To teach the aim we should solve such **problems**: outline the derivative words with the prefixoid *вело-* in dictionaries of different years and in modern mass media; to study characteristic of the development of the family of words with the prefixoid *вело-* and what causes its formation. **Methodology.** The historical, functional, descriptive methods, the method of

quantitative calculations, the method of morphemic and derivational analysis are used. **Findling.** The research results show, that the dynamics of the family of words with the prefixoid вело- in modern Ukrainian language is the most high..The important cause of its activity is the necessity of the briefly express an opinion. **Practical value.** The methodology of studying dynamics of the family of words with the prefixoid вело- as an example of an active modern trend development of the Ukrainian language in derivation can be used in the process of writing textbooks in morphemics and word-formation of the Ukrainian language at a high school. **Results.** The word-buiding of new derivative words of the family of words with the prefixoid вело- depend of the development of society.

Key words: functioning of the Ukrainian language, mass media, an active trends development in derivation, family of words, complex words, prefixoid вело-.

Надійшла до редакції 27.06.2018 р.